

PAMFIL BILȚIU¹, ROMÂNIA

Cuvinte cheie: practici magice, rituri, obiceiuri de naștere, obiceiuri de nuntă, ceremonialul funebru

Rituri și practici magice în obiceiurile de familie din zona Chioar

Rezumat

Întemeiat pe cercetări de teren, studiul nostru își propune să analizeze cele mai interesante și complexe rituri și practici magice din cadrul diverselor secvențe ale obiceiurilor de familie din zona etnografică Chioar.

Prima parte este rezervată analizei riturilor și practicilor magice din cadrul obiceiurilor de naștere, accentul punându-se pe formele cele mai complexe și arhaice, precum nașterea pe pământul gol, vânzarea ritualică a nou-născutului pe fereastră, în cazul survenirii unor decese repetate în familie.

În partea a doua am exemplificat câteva practici magice și rituri din cadrul obiceiurilor de nuntă, care conțin elemente de mare vechime, precum dansul ritualic al druștelor în jurul nașilor, mâncatul ritualic în comun al colacului cu lapte de către miri, apoi, riturile de optimizare a relațiilor dintre cei doi soți.

A treia parte a cercetării o constituie riturile și practicile magice, legate de ceremonialul funebru, care cuprinde elemente de mare vechime, unele cu valoare de unicat; înmormântarea defunctului cu uneltele de mare trebuință în activitățile gospodărești, înmormântarea defunctului cu păpuși ceremoniale etc.

În cercetarea noastră am pus accent pe analiza mecanismului practicilor magice și am analizat forma lor sincretică în alcătuirea cărora intră piese de instrumentar magic, gestică ritualică și formule orale având la bază ritul vorbit.

---

¹ Baia Mare, România

Key words: magic practices, rites, customs at birth, wedding customs, funeral ceremonial

Magic Rites and Practices in the Family Customs of the Chioar Zone

Summary

Founded on field research, our study proposes to analyze the most interesting and complex magical rites and practices contained in the various sequences of family customs from the ethnographic zone of Chioar.

The first part is dedicated to the analysis of the magic rites and practices concerned with birth, the stress being laid upon the most complex archaic forms, such as the birthing on bare ground, the ritual of the newborn's "selling" through the house window when repeated deaths occurred in the family.

The second part exemplifies some magic practices and rites regarding the wedding customs which contain ancient elements such as the ritual dance of friends around the best man and the bridesmaid, the young couple's ritual eating of the round bread, then, rituals for the improvement of the relationship between the spouses.

The third part of the research is concerned with the magic rites and practices connected with the burial ceremonies which contain archaic elements, some of them unique, such as the burial of the dead woman on her head with the hair which had been collected during her life while combing it, the burial of the dead man together with the most important utensils he had used during his lifetime, the burial of the deceased with ceremonial puppets etc..

In our research the stress was laid upon the analysis of the mechanism of magic rites and we have analyzed their syncretic form in whose structure magic instruments, ritual gestures and oral formuli are included, their basis being the spoken ritual.

Rituri și practici magice în obiceiurile de familie din zona Chioar

1. Nașterea reprezintă trecerea din lumea necunoscută în lumea cunoscută. Este, din punct de vedere biologic și social, un început, iar categoriile de *primul* și de *început* capătă o importanță deosebită în mentalitatea tradițională.

În obiceiurile de naștere, sunt exprimate, prin credințe, practici magice și rituri, dorințe și temeri legate de soarta nou-născutului. O categorie de rituri și practici magice au ca finalitate protecția nou-născutului. Prin altele se manifestă grija familiei de a-i asigura celui venit pe lume aptitudini și trăsături ideale, care să-i asigure integrarea optimă în familie și în colectivitate.

O altă categorie de rituri și practici magice legate de aducerea pe lume de copii, în cele mai bune condiții, se oficiază încă din timpul ceremonialului nunții, în sensul că orice tânără care se căsătorește este pentru comunitate o viitoare mamă. O primă preocupare a acesteia, exprimată prin practici magice nupțiale, este ușurarea nașterii. „La noi, la Preluca Veche, când mireasa se ducea la cununie, nănașa îi turna după haine sămânță de in și de cânepă ca să nască ușor.” Descifrăm în această practică reminiscențe de magie simpatetică. Pe de altă parte, omul din popor credea că o serie de alimente, plante, minerale sunt stăpânite de o forță proprie și, prin urmare, dispun de valențe magice. Sămânța de cânepă are o largă utilizare în magie, mai ales în obiceiurile de nuntă și de Crăciun. Se întâlnește frecvent în basme, povești, legende. (Evseev, 1998: 77).

În spațiul investigat, în cadrul ceremonialului nunții se oficiau rituri de limitare a nașterilor la un anumit număr de copii, dar și de oprire definitivă a acestora. Unele practici magice, din această categorie, mizau pe forța de constrângere a nodurilor generalizate în magie, mai ales, în practica descântatului. „La noi în sat, pe panglica de care se fân mirii și nănașii, la cununie, mireasa face atâtea noduri, în cât’ ai nu vrea să facă prunci.” (Ciocotiș). Trebuie să subliniem că atât sfoara înnodată, lanțul înnodat, panglica și ea înnodată sunt accesorii frecvent folosite în practicile magice, din cele mai vechi timpuri. Se credea că ele pot lega și supune duhurile malefice. (Ștefănescu, 1997: 329).

Degetele de la mână slujeau și ele ca accesorii în practicile magice legate de limitarea temporară a nașterilor. „Dacă nu vrei să ai copii, o vreme mai lungă, trebe să pui mâmurile sub fund și să zezi pă ele. Atunci zăce ai nu mai faci prunci.” (Românești). În magie și credințe, degetele mâinilor sunt răspândite la o serie de popoare, degetul fiind un principiu director al persoanei. El reprezintă conștiința absolută, clarvăzătoare, energică și activă. (Ghevalier, Gheerbrant, I, 1993: 439). Nu putem omite rolul important pe care îl joacă analogia în această practică.

O categorie de practici magice destinate a opri nașterile, au ca miez valențele magice ale grâului, preparat magic, dar și ale produsului său cel mai important, colacul ritual, generalizat în folclorul nostru și al multor popoare. „Femeile care nu mai vreu a face copii culejeu spice de grâu din urma secerătorilor. Din grâu’ acela făceau fărină, din ié colaci care să împărțau la săraci.” (Fânațe). Colacul este o coptură rituală, investită de omul din popor cu multiple funcții. El stabilește legăturile dintre cei vii și cei morți, dintre cer și pământ, dintre zei și oameni. E obiect preferat al sacrificiului ritual. (Evseev, 1998: 90).

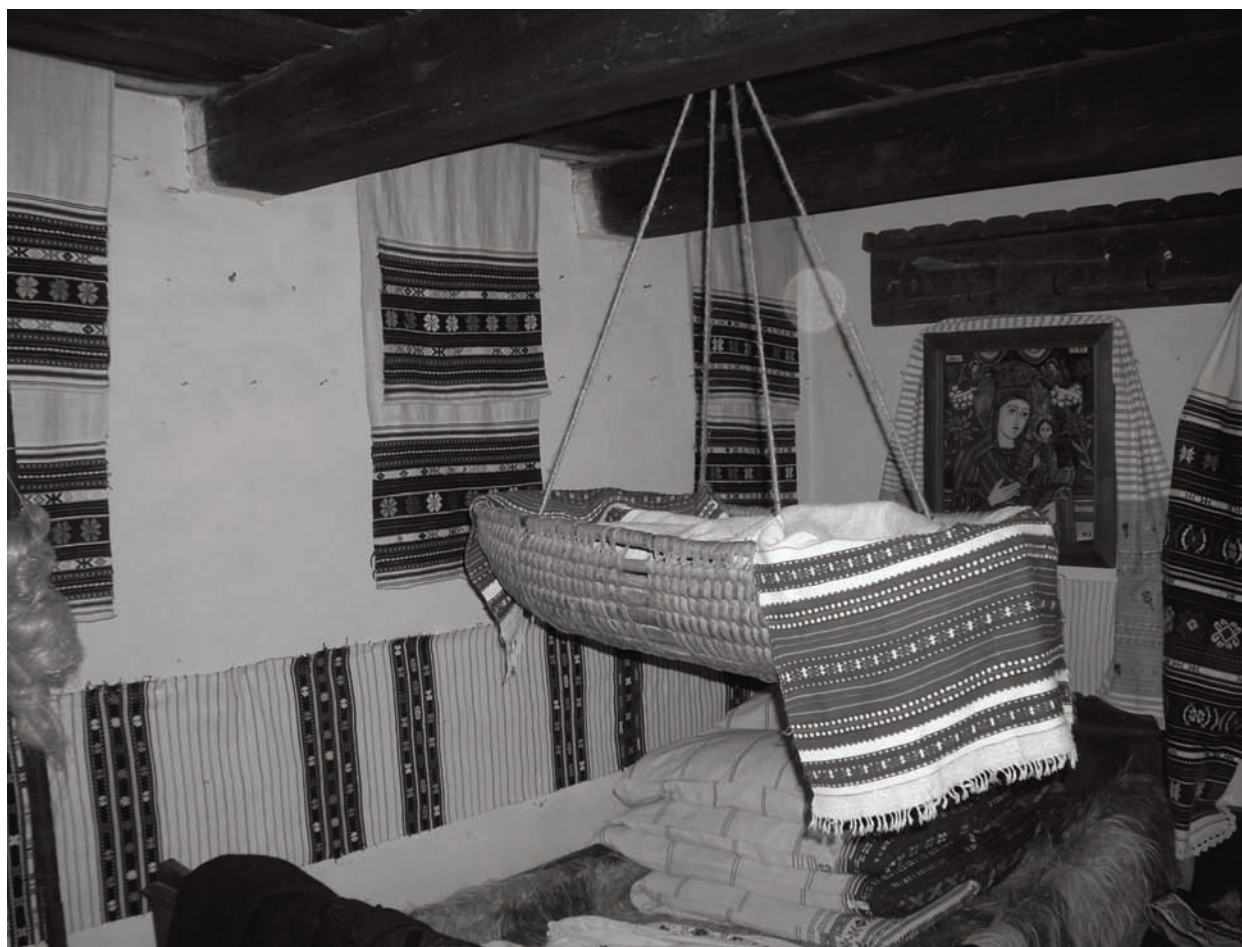
În această grupă destinată amânării nașterilor descoperim forme de magie imitativă, reminiscențe de cult al vetrei și focului, la care se adaugă mistica cifrei trei. „Femeia ce o-ngropat locuțu’ pruncului, dacă nu vré să facă copii o vreme mai lungă, puné în locuțu’ acela al pruncului lăcată închisă, nouă cărbuni ca să nu mai facă prunci nouă ai.” (Sălnița, Boiu Mare, Șurdești). Ca piesă de instrumentar magic, lacătul exprimă un principiu al opririi. Cu această funcție este utilizat în riturile de înmormântare, pentru a opri șirul morților din familie. În obiceiurile agrare, lacătul are darul de a închide gura păsărilor care strică semănăturile. (Evseev, 1998: 215). Focul sau locul său din vatră aveau forță magică. Vatra era

sacralizată prin însăși substanța ei, focul. Cuptorul era locul sacru în care se nășteau pâinile rituale. (Bocșe, 1994: 168-169). Practica asociază și mistica cifrei trei omniprezentă în magie.

O grijă aparte a gravidei o constituia ușurarea nașterii. Drept urmare, omul din popor a născocit rituri destinate acestui scop. În unele descoperim urme de magie imitativă. „Ca să nască ușor femeia groasă trăbuié să beie apă di pă ou, ca să facă pruncu' așé de ușor, cum face găina ou.” (Românești). „Ca să facă ușor pruncu', femeia trăbuié să beie apă di pă fiecare dejit, di la o femeie care o făcut ușor prunci.” (Românești).

Potrivit mentalității tradiționale, gravida este expusă „făcăturilor” (farmecelor), aruncate de „babele meștere”. Având în vedere că orice vrajă putea fi anihilată cu o contravrajă, în spațiul investigat, întâlnim practici de desfacere a vrăjurilor aruncate asupra gravidei. „Dacă făcéu bosgoane pă o gravidă, o babă meșteră trăbuié să descânte marț' sara, la râu, pă o haină a femeii groasă.” (Frâncenii Boiului). Având în vedere că haina era, de regulă, cămașa, practica asociază magia acestui obiect de îmbrăcăminte fiind un simbol al protecției, considerată a doua piele a purtătorului și substituit al persoanei care o poartă, de unde prezența ei în farmece și alte acte de magie. (Evseev, 1998: 72). Practica asociază și magia apei. Așa cum arată cercetările, apele din fântâni, râuri, lacuri, izvoare sunt investite cu puteri miraculoase. Apa este și un element care repară și dizolvă, de unde prezența ei în toate riturile de trecere și calendaristice. (Evseev, 1998: 30-31).

În perioada de graviditate, interesul familiei se îndreaptă cu prioritate spre ghicirea sexului copilului. În spațiul investigat am înregistrat numeroase practici magice din această grupă. „La noi, în sat, ca să afle ce a face femeia, o vecină scoté fușteii de la războiu de țăsut, încăleca pă ii și ieșé afară cu ochii închiși. După ce ieșé afară, deschidé ochii și dacă vidé on animal de sex masculin a avé on băiet, iar dacă vidé unu' de sex feminin, a avé o fată.” (Preluca Veche). În practicile de acest gen joacă

Leagăn; Foto: Florin Avram

un rol esențial analogia, dar trebuie să subliniem că anumite piese de la războiul de țesut: sul, ițe, spată, fuștei sunt accesorii de largă răspândire în magie. Mai trebuie să adăugăm că orbul magic este și el frecvent utilizat în diverse practici magice. În alte practici magice din această grupă este pusă să acționeze magia sării, de largă răspândire în magia românească și universală, pe o anumită gestică, dar accentul cade pe valențele magice cu care sunt investite în popor părți ale corpului uman. „Ca să afle sexul, la noi, în sat, îi puné femeii gravide sare în cap. Dacă ducé mâna la gură, a face fată, dacă o ducé la nas, a face băiat.” (Preluca Veche).

Nașterea copilului pe pământul gol era, odată, îndătinat în spațiul investigat. Cercetările noastre au atestat acest rit în Țara Lăpușului, vecină cu Chioarul, fiind posibilă o influență pătrunsă din Țara Lăpușului în Chioar. (Bilțiu, I, 2003: 213). În cercetările sale, Romulus Vulcănescu a întâlnit ritualul în județul Bistrița-Năsăud. (Vulcănescu, 1985: 446).

Sub aspectul semnificației ritului, Van Gennep considera că la baza lui stă încredințarea nou-născutului pământului-mamă. (Van Gennep, 1909: 103).

Traian Herseni sublinia și el că s-a păstrat în credințele religioase antice ideea străveche, de origine preistorică, a unui pământ-mamă care asigură, deopotrivă, fertilitatea câmpurilor și fecunditatea animalelor și oamenilor pentru că, se credea, că tot ce se naște purcede din ea. (Herseni, 1977: 327).

Grija pentru transmiterea nou-născutului a unor trăsături și calități intervine imediat după naștere. Ritualul tăierii cordonului ombilical urmează prescripții ritualice în care descoperim elemente de magie simpatetică. „Ca să fie meșter bun, buricul copilului se taie cu securea, ca să fie maistăr cu săcurea.” (Preluca Veche).

Ritul primei scalde, odinioară riguros respectat, avea, în spațiul acestei zone, o încărcătură magică deosebită, prin el urmărindu-se o optimă integrare în colectivitate, prin transmiterea pe cale magică a diverselor trăsături benefice. Drept urmare, în apa neînceptută se punea ban de argint „să fie scump și tare ca argintu’”, bosâioc, să fie norocos, ou, să fie sănătos și tare ca și coaja oului, urzâcă, să fie aspru ca urzâca, miere de albină și miez de nucă, să-i fie viața dulce. Tăt în scaldă să sting nouă cărbuni, ca să nu să deoache.” (Românești, Bontăieni). Valențele magice ale primei ciupe (scaldă) ne sunt exprimate și de folosirea unor obiecte ce-au fost puse în ea și în alte practici magice menite și ele a transmite nou-născutului unele trăsături benefice. „La noi, în sat, banu’ de arjint ce-o stat în prima ciupă îl ié moașa și-l duce la târg. Acolo îl aruncă păste cap, să fie copilu’ bănos.” (Buteasa). Aruncarea peste cap este un gest ritualic mai răspândit în magie, care asociază simbolică acestei părți a corpului, care semnifică forța, destoinicia învingătorului. (Chevalier, Gheerbrant, 1993: 244).

Potrivit credințelor populare, nou-născutul este expus la tot felul de afecțiuni despre care se credea că sunt comise de către duhurile malefice. În scopul combaterii lor, omul din popor a născocit tot felul de practici ritualico-magice. „Când era dus la botez pentru a nu fi afectat „de duhurile necurate, se puné on pachețal, lângă copil, în care să punea arjint viu, sare, pâine.” (Bontăieni, Chiuzbaia). Ritualul are la bază alimente și metale investite de către omul din popor cu funcții apotropaice larg răspândite în magie. Pentru a împiedica acțiunea duhurilor malefice era îndătinată și în zona Chioar, ca și în alte regiuni, așezarea lângă copil a diverse obiecte, și ele folosite ca accesorii în magie. O altă categorie o constituie obiectele din metal prelucrat, precum cuțitul sau cleștele de la sobă. Era eficientă și mătura, considerată, în satele din Chioar, „gazda casei”, apoi pana de găină, la care se adaugă cărbunii aprinși. Așa cum arată cercetările, mătura este încărcată cu valențe magice. I se atribuie forțe sacrale și fecundante. Este și vehicul ritual al vrăjitoarelor. (Evseev, 1998: 267). Pana de găină asociază valențele magice ale purtătoarei, pasăre frecvent utilizată în magie, mai ales în cea neagră. În repertoriul vrăjitoarelor, născute în Evul Mediu, un loc bine determinat îl aveau misterele găinii negre, care întrunea puteri magice. (Brătulescu, 1985: 179).

Cărbunele, așa cum am mai amintit, asociază cultul focului și al vetrei. Cuptorul cu foc este, în concepția poporului, simbolul trăinicieii casei, al perenității familiei și al colectivității umane. (Bocșe, 1994: 164). Investit cu astfel de funcții, cuptorul este implicat și în alte practici magice de protecție a nou-născutului, din spațiul investigat. „Ca să fie ferit de deochi și nimeni să nu aibă putere asupra pruncului, moașa apropie copilu’ de gura sobii și zâce: Atunci să să deoache copilu’ când s-a deoché focu’ și cuptoru’.” (Românești). În practică sunt puse să acționeze și formulele orale, generalizate în descântec

și tot felul de practici magice, care aparțin ritului vorbit.

La botez se oficiau acte de magie imitativă, având ca finalitate și ele asigurarea unei serii de deprinderi și calități nou-născutului, de ordin practic sau intelectual. „Când se întorc de la botez, copilul este pus pe masă, ca să fie cinstit ca masa. Pruncu' este așezat pe carte, crion, să fie învățat; pe fluier, să aibă glas și să fie bun cântăreț; pe ban, să fie bogat; pe cuțat și ciocan, să fie bun meseriaș. Dacă era fată, să așeze pe ață, ac, pânză, furcă, să știe coasă și să fie gospodină pricepută. Capătă, aici, importanță masa fiind simbolul stabilității și bunăstării casei. Este un centru sacral al casei, locul ei fiind apropiat de icoane și de latura benefică a spațiului interior. (Evseev, 1998: 258-259).

Grija familiei pentru optimizarea glasului nou-născutului ne este argumentată de practici magice, oficiate în diverse momente ale vieții lui. În unele descoperim reminiscențe de magie imitativă. „Când începe pruncu' a vorbi, ca să aibă glas frumos, i să da pruncului să beie apă din clopot sau să lua on clopoțel care era scuturat și plimbat deasupra lui.” (Românești).

Creșterea și îngrijirea nou-născutului în condiții optime a generat în spațiul investigat numeroase practici magice. Laptele de mamă, singura hrană esențială a copilului, cunoștea și dereglări sub aspect cantitativ. Se credea că duhurile malefice puteau spori, reduce la maxim sau lua în totalitate laptele mamei. „Când lăhuza are pe mult lapte, trăbuié să toarne on pic într-o gaură de par de la on gard. Trăbuié să scoată paru' și după ce turna să-l puie la loc.” (Hovrila). Practica asociază principiul analogiei, dar gardul are o ritualitate, fiind loc comun mai multor farmece și vrăjuri.

Anumite simptome în comportamentul nou-născutului erau puse pe seama deochiului. Afectiunea era remediată prin descântec, în a cărei practică era pusă să acționeze apa neîncepută, ritul metalului prelucrat, datorită utilizării cuțitului, numărătoarea magică și ritul vorbit. În spațiul cercetat, întâlnim practici de vindecare a deochiului deosebite și rare. Capătă importanță afumarea copilului cu păr de câine. Sub aspectul semnificației, trebuie să subliniem că acesta este purtătorul energiei pământului și a celei empirice. Îi sunt atribuite funcții apotropaice. Este simțitor al duhurilor necurate, de unde și întrebuițarea lui în medicina populară. (Evseev, 1998: 76-77).

Plânsul pronunțat al copilului era considerat ca un simptom al unei stări anormale. În scopul remedierii erau folosite practici magice având la bază analogia. „Când on copil plânje mult, mama meré noaptea la cotețu' porcului și pândé animalul. Când dormé, intra la el și lua on fir de goz de sub el și-l pune sub perna pruncului.” (Hovrila).

Dacă copilul suferea de „baidu cel rău” (epilepsie), era tratat tot empiric prin practici care asociau magia cămășii și casei. „Când făcé criză, i să făcé crest la dejetu' mic de la mâna stângă, ca să sângereze și cămașa pruncului era aruncată peste casă.” (Hovrila). Așa cum am amintit, cămașa îndeplinește o funcție de protecție. Casa se află în centrul lumii și este imaginea universului. Este orientată către soare-răsare. Este străbătută în centrul ei de un ax care unește cele trei lumi. (Chevalier, Gheerbrant, I, 1993: 256).

Dacă se îmbolnăvea grav, copilului i se schimba numele, dându-i-se nume de animale protectoare: lupul-lupa, ursul-ursa. Se credea că prin atribuirea unor astfel de nume se va produce transferul bolii de la copil la animal. Când surveneau decese repetate, de copii, în aceeași familie, copilul era vândut pe fereastră și adus înapoi pe ușă. „O femeie care nu are noroc la copii cota o femeie cu prunci voinici și sănătoși. Cele două se înțeleg cum să-l vândă. Într-o zi vine la casa prietenei ei, i să dă pruncu' pe fereastră, pe o sumă mică de bani, ca necuratu să piardă urma copilului betegos. La prunc i să schimbă numele și nimeni nu-l mai strâgă pe numele vechi, numa' după ce-i dat de femeia cu noroc la prunci.” (Românești). Actul schimbării numelui echivalează cu proclamarea morții pruncului. Cel căruia i se atribuie numele este un nou-născut nenumit. (Golopenția, 1972: 154). Implicațiile magice sunt în acest sens mai profunde prin ancorarea în mitic. Practic se prefigurează o întoarcere la origini *ab initio* printr-o moarte ritualică și a doua naștere. Copilul se dă pe fereastră, ea reprezentând pragul dintre cele două existențe: cea neagră, din care vine copilul, și cea albă, lumea locuită de cei ce viețuiesc. (Berdan, 1999: 105).

În spațiul cercetat am întâlnit rituri de blocare a morții copiilor. „Femeia își trimité bărbatu' pân sat să adune dărabe de pânză pântru fiecare parte a unei chemeși sau hăinuțe. Dărabele de pânză se cos și să-mbracă cu ele copilul' că moartea fuje de copiii îmbrăcați cu haine de căpătat.” (Boiu Mare).

Grija pentru integrarea optimă a nou-născutului în familie și colectivitate a generat rituri pentru ca pruncul când va fi mare să nu devină hoț. „Ca să nu să facă hoț, mama nu îi taie unghiile ci i le mușcă cu dinți.” Practica care este întâlnită în mai multe sate din Chioar asociază magia dintelui, simbol al dorinței de dominare. În culturile arhaice, dinții oamenilor și ai animalelor au o mare importanță în magie. (Evseev, 1998: 118).

2. Ceremonialul nunții este un obicei complex, în care abundă o serie de rituri, acte ceremoniale și practici ritualico-magice. În cadrul logodnei, în satele chiorene, se oficiază acte rituale având la bază cumulumul magic. La logodnă, partenerii schimbă între ei două năfrâmi împăturate în trei colțuri și inele puse cu bani și busuioc într-o farfurie. Așa cum se știe, busuiocul este floarea norocului, banii simbolizează bogăția, iar inelul este simbolul iubirii și credinței nestrămutate dintre cei doi parteneri. La întoarcerea de la cununie, după ritualul stropirii mirilor cu apă, busuioc, concomitent aruncându-se peste ei și grâu, vasul se aruncă peste casă. Performerii noștri ne-au informat asupra mai multor rosturi ale ritului. „S-aruncă blidu' păstă casă ca norocu să fie atât de mare cât de sus urcă blidu'.” „S-aruncă blidu' păstă casă să nu fie goală casa mirilor.” (Românești, Boiu Mare). Ritul are și funcție de divinație. „Dacă se sparje blidu' când pică jos, mirii nu or trăi mult.” (Hovrila, Coruia, Valea Chioarului). Altă practică: „Când ieșe mireasa de la cununie, să uita pân colac să nu-l vadă decât pă soț, să nască ușor, să n-o doară ochii și babele să nu poată face vrăjuri pă soț.” (Plopiș). Ritul asociază funcțiile magice ale colacului care era investit și cu funcții apotropaice. Nu putem omite magia orificiului din colac, care ne sugerează funcția lui de îndreptar al privirii.

Unele practici oficiate la ieșirea din biserică au la bază magia simpatetică. „Când mireasa iese de la cununie aruncă bani și bomboane, ca să aibă noroc și spor în toate.” (Plopiș). Așa cum arată cercetările, mierea este aliment sacru, simbolul înțelepciunii și epitetul constant al oricărei învățături menite să-l înalțe și să-l fericească pe om. Este și simbol al vieții veșnice și ofrandă rituală destinată zeilor și strămoșilor. (Evseev, 1998: 274-275). Banul așa cum am mai amintit este simbol al bogăției și norocului.

Există multe practici magice în cadrul ceremonialului nunții în care descoperim forme de magie simpatetică. „La noi, în sat, li să dă mirilor să mânânce din același blid și cu aceeași lingură lapte, ca să le fie viața dulce.” (Frâncenii Boiului). Practica are însă conotații mai adânci. Laptele este o băutură a imortalității, a regenerării dar și simbol al fecundității. (Evseev, 1998: 218).

Din suita practicilor magice din cadrul nunții, o categorie era investită cu două funcții: una de purificare și, totodată, de protecție. „La Șurdești, nașii erau spălați de mireasă pă mânuri cu apă neînceptută și pământ de busuioc.” Prin însăși natura ei, apa este hărăzită curățirii și purificării. Apa neînceptută îndeplinește funcția de apă primordială, care este aptă să creeze viața. (Ișfănoni, 2002: 272-273). Faptul că practica era însoțită de dans ritual, în cerc închis, oficiat de către druște în jurul nașilor, ne elucidează funcția de protecție a ritului. De altfel, performerii ne-au relatat că se face „ca să fie feriți de orice rău.” Ritul mizează pe efectul protector al cercului magic, generalizat în folclorul nostru, care nu îngăduie pătrunderea duhurilor malefice în interiorul lui.

În scopul optimizării relațiilor dintre soți, imediat după căsătorie, omul din popor a născocit practici ritualico-magice. „Când spală prima dată cămașa soțului, cu care a fost mire, tânăra nevastă trebuie s-o baje la mult, în ciubăr, cu gura în jos și să zică: Dă, Doamne, ca soțu' meu să nu aibă putere să deie în mine cum nu are nicio putere cămeșa.” Miezul acestei practici îl constituie analogia, dar și piesa de instrumentar magic, cămașa, despre a cărei semnificație am amintit.

3. În ceremonialul funebru din Chioar, odinioară, s-au conservat o multitudine de rituri și practici magice care alcătuiesc un adevărat corolar, unele fiind de o vechime indiscutabilă, care ne este dezvăluită de piesele de instrumentar magic, gestică rituală, formulele orale etc. La Vălenii Șomcutei, o performeă ne-a declarat că „on vecin n-o putut muri până ce nu l-o pus pă jug, că în timpu' vieții o pus pă foc lemnu' de jug.” Practica a fost atestată și în Moldova, fiind discutată de Simion Florea Marian care menționează că are la bază credința că plugul ară pământul sacru. (Marian, 1892: 26). Trebuie să subliniem că, în credințele populare, lemnul de jug este considerat sacru. În folclor are multiple semnificații și simboluri. Este simbol al supunerii, aservirii dar și al legăturilor și obligațiilor sacre, de aceea jugul care a servit la trasul boilor nu se pune pe foc. Omul ce-a făcut aceasta nu poate muri până

i se pune sub cap un jug. (Evseev, 1998: 212).

O mare importanță au riturile de purificare menite a pregăti mortul pentru marele drum. „În Chioar, după deces, paiele din patu' mortului sunt aprinse.” La baza practicii stă credința că în acest mod sufletul celui decedat se urcă la cer purificat. Ritul ne amintește de focurile aprinse la înmormântare, în Vrancea. Ca și în alte zone ale țării, se oficiază ritul înmormântării cu uneltele dragi defunctului: coasă, topor, secere, pipă pentru bărbați, furcă, ață, ac pentru femei. Se crede că, nerespectat, ritul atrage revenirea defunctului după lucrul ce i-a fost drag. (Românești). Acest rit este întâlnit la o sumedenie de popoare iar specialiștii sunt de părere că la baza lui stă afirmarea muncii dincolo de moarte. Cercetările arheologice arată că generațiile au privit moartea ca o dăinuire dincolo de hotarele ei, deci ca o dezvoltare. Vechimea ritului este considerabilă, dacă avem în vedere că în Odiseea există un episod în care umbra lui Elhenor îi cerea lui Ulise, în infern, să-i facă datina de înmormântare construindu-i un mormânt la marginea mării și împlântându-i vâsla, semnul îndeletnicirii lui. (Caracostea, Bîrlea, 1968: 128-129).

În unele sate, întâlnim un rit mai puțin cunoscut: defuncta este înmormântată cu părul de pe cap, provenit din pieptănare, strâns în timpul vieții și făcut pernă. Performerii ne-au sugerat credința că pe cealaltă lume vor da seama de părul avut. Trebuie să subliniem că în vechea simbolică a popoarelor, părul semnifică vegetația și apele. Pilozitatea abundentă era semnul puterii, fecundității și bogăției. (Evseev, 1998: 354).

Din suita riturilor din cadrul înmormântării chiorene capătă importanță datul botei peste sicriu, care urmează prescripții îndătinat. De on băț, la capătu căruia se pun în creș patru bani, se leagă on colac. Bota se dă unui sărac sau unui bătrân. (Preluca Veche). În unele sate s-a întâmplat ca la întoarcerea cu acest dar, bota să-i fie luată de babe meștere pentru vrăjuri. Bota din acest rit are conotații magice. Faptul că se dă unui bătrân ne conduce la vremuri când moșii conduceau obștea satului, fiind dătători de legi și de datini. Bota, simbol al supremației și investită cu puteri magice, slujea bătrânilor din sfatul de judecată pentru efectuarea judecării ritualice. De aceea, când murea unul din membrii obștei, ea se transmitea unui urmaș bătrân. În unele sate din Chioar, se oficia odinioară un rit interesant în ceremonialul funerar. În sicriu, cu defunctul, se puneau atâtea păpuși câți membri are familia celui decedat, câte una pentru fiecare. Practica a fost întâlnită de Doina Ișfănoni în Ținutul Pădurenilor. (Ișfănoni, 2002: 260).

Trebuie să subliniem că în civilizațiile arhaice păpușa reprezenta dublul persoanei umane, substitutul ei total în diferite rituri și practici magice. Ea putea figura și unele divinități benefice sau malefice, sau să reprezinte spiritele strămoșilor. Păpușile au înlocuit, la un moment dat, jertfele umane oferite divinităților naturii. (Evseev, 1998: 353).

În Chioar se oficia, în cadrul înmormântării, la scoaterea mortului, închiderea ușii de trei ori, cu toți ai familiei rămași înăuntru, în semn de interdicție, concomitent oficiindu-se ritul spargerii unui vas de lut de ușă sau tocul de la ușă. Așa cum arată cercetările, prin oficierea acestor practici se urmărește ruperea oricăror legături, îndepărtarea din ambientul existențial al familiei a oricărei urme a prezenței fizice a defunctului. (Ișfănoni, 2002: 260). La baza ritului stă magia cioburilor aducătoare de noroc, care ne amintesc de spargerea ritualică a vaselor din cadrul ofrandelor rituale din prescripțiile înmormântărilor strămoșilor. După înhumare, teama de revenire a mortului, care ar putea perturba viața familiei, a generat practici magice, unele suscitând un interes aparte pentru cercetător. „Când vin tăți care au participat la înmormântare, la pomană, să întoarcă jugu di la car, pentru ca să nu să facă mortu' strigoi și să vină acasă.” (Românești).

Alte practici magice au ca finalitate înlăturarea vedeniilor cu defunctul. „Dacă la nouă zile di la îngroparea mortului ți să pare că-l vez' la asfințatu' soarelui, trebe să ieși în colțu' căsî dinspre cimitir și să te uiți pân sântă. Dacă nici așe nu trec vedeniile și îl vez' din nou, trebe să dai puțână sare unei țâgânci pomană când o vez' trecând pă drum.” (Românești). Practica mizează pe magia sării și sitei care este unul din simbolurile separației. (Chevalier, Gheerbrant, III, 1993: 220). În rit joacă un rol esențial și timpul magic corelat cultului solar.

În unele practici magice din această categorie se mizează pe magia țărânei de pe mormântul defunctului. „Dacă cineva să visază cu mortu' trebe să i să strecoare după cap lut di pă mormântu' lui,

apoi îl uită.” (Boiu Mare).

Conform mentalității populare, se credea că obiceiurile sunt ocazii prielnice pentru aruncarea de vrăji împotriva unor persoane de către babe meștere. Pentru a fi contracarate, omul din popor a născocit practici magice de apărare. „Bățu’ cu care s-a luat măsura mortului se îngroapă cu el, la fel și funia, dacă o murit prin spânzurare. Cu bățu’ acela pot fi despărțiți’ doi soți sau doi ibovnici.” (Românești).

În cadrul ceremonialului funebru, babele meștere oficiau legarea căsătoriilor soției defunctului sau soțului văduv. „Când moare o femeie, rudele îi încheie tăți nasturii, îi împletesc bine păru’ ca soțu’ îi să nu să mai însoare. La bărbații tineri rămași văduvi să lua brăcinaru defunctului și să făcea pă el atâtea noduri pă câți ani să voiește să nu să căsătorească.” (Românești). În alte sate, la bărbații tineri să-nnoda brăcinaru mortului și să puna sub soțu’ rămas văduv.” (Prislop). Unele practici magice de legare a soției sau soțului rămas văduv capătă o importanță deosebită. „Ca să leje căsătoria soției sau a soțului rămas, la noi în sat, să făcă on cocuț pă gura mortului sau moartei, care apoi era dat să îl mânânce. Dacă îmbucă din el, nu să mai căsătorește.” (Prislop). „La Românești, turta di pă gura mortului să puné în mâncarea soțului sau soțâii, ca să fie legat.” Cocul făcut pe gura mortului este mai răspândit în magia spațiului investigat. „Când să sfădesc doi, să face o turtă pă gura mortului și li să dă să mânânce la cia care să sfădesc și nu o duc bine laolaltă.” (Prislop). Descoperim în acest rit reminiscențe de magie homeopatică. Așa cum arată cercetările, printre cele mai puternice mijloace magice sunt anumite excrescențe și secțiuni ale trupului mortului: păr, salivă, unghii etc. (Lips, 1964: 447).

În ceremonialul funebru am întâlnit și unele practici magice de oprire a mutării norocului de la casa defunctului. Unele constau în așezarea unei șuvițe de păr la streășina casei „ca să nu să ducă norocu’ di la casă” (Bozânta Mică). Practica asociază magia părului capului despre a cărei semnificație am amintit. Ritul ne amintește de părul pus la poartă, din baladele populare despre Pinteza Viteazul.

Bogăția de rituri și practici magice ale obiceiurilor de familie din spațiul cercetat ne evidențiază complexitatea lor, iar prin elementele componente, vechimea civilizației tradiționale din acest spațiu românesc.

NOTE

- BERDAN, Lucia:** 1999 *Fațetele destinului*, Iași, Editura AL. I. Cuza.
- BILȚIU, Pamfil:** 2003 *Studii de etnologie românească*, vol. I, București, Editura Saeculum I.O.
- BOCȘE, Maria:** 1994 *Vatra de foc în practicile rituale ale vieții de familie în satul românesc din Transilvania*, în: Studii și comunicări de etnologie, Tom VIII, Serie nouă, Sibiu.
- BRĂTULESCU, Gheorghe:** 1985 *Vrăjitoria de-a lungul timpului*, București, Editura politică.
- CARACOSTEA, Dumitru, BÎRLEA, Ovidiu:** 1971 *Problemele tipologiei folclorice*, București, Editura Minerva.
- CHEVALIER, Jean, GHEERBRANT, Alain:** 1993 *Dicționar de simboluri*, vol. I-III, București, Editura Artemis.
- EVSEEV, Ivan:** 1998 *Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească*, Timișoara, Editura Amarcord.
- GOLOPENȚIA-ERETESCU, Sanda:** 1972 *Caracterizarea prin numuri*, în: Revista de etnografie și folclor, Tom 17, Nr. 2, București.
- HERSENI, Traian:** 1977 *Forme străvechi de cultură poporană românească*, Cluj-Napoca, Editura Dacia.
- ISFĂNONI, Doina:** 2002 *Interferențe dintre magic și estetic în recuzita obiceiurilor tradiționale românești din ciclul vieții*, București, Editura Enciclopedică.
- LIPS, Julius:** 1964 *Obârșia lucrurilor*, București, Editura Științifică.
- MARIAN, Simion Florea:** 1892 *Înmormântarea la români*, București, Edițiunea Academiei Române.
- ȘTEFĂNESCU, Paul:** 1997 *Magia înaltă*, București, Editura Miracol.
- VAN GENNEP, Arnold:** 1909 *Les rites de passage*, Paris.
- VULCĂNESCU, Romulus:** 1985 *Mitologie română*, București, Editura Academiei R.S.R.